

Z CYKLU
OTWARTA NAUKA

REKOMENDACJE COALITION S DLA OTWARTYCH PUBLIKACJI NAUKOWYCH

Ewa Adaszyńska
Biblioteka Uniwersytecka

Obowiązek otwartego publikowania wyników badań naukowych finansowanych z dotacji publicznych przyjęła grupa międzynarodowych organizacji finansujących naukę, znana pod nazwą cOAlition S. Zasady publikowania otwartego określiła w Planie S, rozszerzając stopniowo obowiązek publikowania w modelu otwartym na kolejne rodzaje publikacji: od artykułów w czasopiśmie poprzez dane badawcze, do książek w najbliższym czasie.

cOAlition S¹

Powstała we wrześniu 2018 r. Tworzą ją liderzy europejskich agencji finansujących badania naukowe przy wsparciu Komisji Europejskiej oraz Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych (ERC). Sygnatariuszami grupy są duże krajowe agencje badawcze i fundatorzy z krajów europejskich zrzeszonych w Science Europe, m.in. z Francji, Holandii, Irlandii, Austrii, Wielkiej Brytanii, Norwegii, Szwecji, Luxemburga, Włoch, Słowenii, Finlandii, a także z Polski, reprezentowanej przez Narodowe Centrum Nauki (NCN)². Celem koalicji jest urzeczywistnienie pełnego i natychmiastowego otwartego dostępu do publikacji naukowych finansowanych z pieniędzy koalicjantów, co zostało opisane we wspólnej inicjatywie nazwanej Planem S.

Plan S³

To inicjatywa agencji i fundacji finansujących badania naukowe, zrzeszonych w cOAlition S. Plan zawiera priorytety działań oraz zasady, które mają na celu przyspieszenie przejścia do naukowego, otwartego systemu wydawniczego. Europejskie agencje narodowe wraz z Komisją Europejską i ERC będą wdrażać plan z udziałem publicznych i prywatnych podmiotów finansujących badania z całego świata. To one odpowiadają za wdrożenia otwartych publikacji w ramach swoich jurysdykcji.

Cel główny Planu S

Zgodnie z główną zasadą Planu S⁴ *wszystkie publikacje naukowe opisujące rezultaty badań finansowanych z publicznych oraz prywatnych środków przyznanych przez krajowe, regionalne lub międzynarodowe instytucje wspierające naukę, muszą być publikowane w czasopiśmie o otwartym dostępie, na otwartych platformach lub też w repozytoriach otwartego dostępu bez embarga czasowego*. Zasada ta odnosi się do publikacji zawierających wyniki badań realizowanych w ramach projektów ogłoszonych po 1 styczniu 2021 r. (dotyczy artykułów oraz danych badawczych, otwarty dostęp do książek to według cOAlition S sprawa najbliższego czasu).

Główny cel Planu S oparty jest na dziesięciu zasadach.

1 Zob. Strona cOAlition S, dostęp: <https://www.coalition-s.org/about/> [odczyt: 1 marca 2022].

2 NCN przyjął politykę publikowania otwartego opartą na założeniach Planu S, podobnie jak członkowie cOAlition S, dostęp: <https://www.ncn.gov.pl/aktualnosci/2020-06-03-wprowadzenie-polityki-otwartego-dostepu> [odczyt: 1 marca 2022].

3 Zob. Plan S, dostęp: <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/> [odczyt: 5 marca 2022].

4 Zob. Zasady Planu S, dostęp: https://www.coalition-s.org/plan_s_principles/ [odczyt: 5 marca 2022].

Dziesięć zasad Planu S⁵:

1. Autorzy lub ich instytucje zachowują prawa autorskie do publikacji, które muszą być publikowane na otwartych licencjach, np. zalecanej licencji Creative Commons⁶: CC BY - uznanie autorstwa lub CC BY-SA - uznanie autorstwa i na tych samych warunkach.
2. Członkowie koalicji opracują solidne kryteria i wymagania jakościowe dla czasopism, platform oraz repozytoriów Open Access.
3. Fundatorzy będą zachęcać do tworzenia czasopism i repozytoriów OA o wysokiej jakości, jeżeli jeszcze nie istnieją; w razie potrzeby zapewnią wsparcie dla infrastruktury OA.
4. Opłaty za publikacje OA pokrywają w stosownych przypadkach fundatorzy lub instytucje badawcze, a nie indywidualni badacze.
5. Fundatorzy wspierają różnorodność modeli biznesowych dla czasopism i platform OA, ale opartych na przejrzystych kryteriach. Jeżeli stosowane są opłaty za publikacje, muszą one być współmierne do świadczonych usług, przejrzyste i ograniczone, ich finansowanie ustanie 31 grudnia 2024 r.;
6. Uniwersytety, organizacje badawcze i biblioteki powinny stosować swoje praktyki, polityki i strategie zapewniające przejrzystość.
7. **Opisane zasady stosowane są do wszystkich rodzajów publikacji naukowych, ale otwarty dostęp do monografii i rozdziałów książek będzie dłuższy i wymaga osobnego procesu; wytyczne opracowane zostaną do 31 grudnia 2021 r.**
8. Fundatorzy nie popierają „hybrydowego” modelu publikacji, mogą jednak udzielać finansowego wsparcia, pod warunkiem, że jest to droga przejściowa w ramach rozwiązań transformacyjnych.
9. Fundatorzy powinni monitorować działania beneficjentów i karać ich jeżeli nie przestrzegają przepisów.
10. Fundatorzy podejmując decyzje o finansowaniu badań oceną wartość pracy, a nie wydawcę, czasopismo (jego wskaźniki) lub kanał publikacji (i jego wpływy).

Zasady otwartego dostępu do artykułów i czasopism rozwijały się systematycznie od lat, natomiast postęp w dziedzinie otwartych książek był znacznie wolniejszy. Rekomendacje cOAlitcji S w połączeniu z polityką Science Europe⁷ potwierdzają, że istnieje duża szansa na przyspieszenia dostępu do otwartych książek akademickich.

Przyspieszenie otwartego dostępu do książek⁸

- 5 Tamże
- 6 Creative Commons (CC) – zestaw wzorców umów licencyjnych, dostęp: <https://creativecommons.pl/poznaj-licencje-creative-commons/> [odczyt 5 marca 2022].
- 7 W 2019 r. Science Europe opublikowało pięć zasad otwartego dostępu do książek akademickich, dostęp: https://www.science-europe.org/media/qk2b1cq4/se_bp_oa_books_092019.pdf [odczyt: 10 lutego 2022].
- 8 Zob. Oświadczenie w sprawie otwartego dostępu do książek, dostęp: <https://www.coalition-s.org/coalition-s-statement-on-open-access-for-academic-books/> [odczyt: 5 marca 2022].

Mając na celu rozszerzenie otwartego dostępu do wyników badań naukowych, cOAlition S przedstawiła we wrześniu 2021 r. rekomendacje w sprawie otwartego dostępu do książek oraz innych dłuższych form publikacji naukowych, pozostawiając ich wdrożenie poszczególnym koalicjantom. Otwarta nauka wymaga odpowiednich narzędzi i technologii informatycznych oraz rozwiązań prawnych⁹. Wydanie monografii różni się od wydania czasopism, dlatego też opracowanie standardów i modeli finansowania może wymagać więcej czasu. Zamiast wprowadzić jednolitą politykę dotyczącą książek w modelu otwartym, koalicja sformułowała zestaw zaleceń zgodnych z opublikowanymi już w 2018 r. zasadami Planu S, które członkowie koalicji będą mogli przyjąć w ramach swoich kompetencji i jurysdykcji [zostało to zawarte w punkcie 7 Planu S].

Rekomendacje cOAlition S dla otwartych książek akademickich¹⁰

Zgodnie z nią *wszystkie książki akademickie oparte na oryginalnych badaniach, wsparte bezpośrednim finansowaniem organizacji zrzeszonych w koalicji, należy udostępniać w otwartym dostępie w momencie publikacji*. Książki akademickie definiowane są tutaj jako monografie, rozdziały książek, zbiory wydane pod redakcją, wydania krytyczne, a także inne dłuższe prace. Otwarty dostęp do tych publikacji wzmacnia naukę, zwłaszcza dziedziny humanistyczne i społeczne, zwiększa też liczbę cytowań orazostępów. cOAlition S, nie określiła terminu wdrożenia proponowanych rozwiązań, ale wyznaczyła kierunek działań.

Zalecenia dotyczące otwartych książek¹¹

1. Wszystkie książki akademickie oparte na badaniach sfinansowanych ze środków instytucji zrzeszonych w cOAlition S, powinny być udostępnione w modelu otwartym w momencie publikacji.
2. Autorzy lub ich instytucje powinni zachować prawa autorskie do książek akademickich aby umożliwić ich publikację w modelu otwartym oraz ich ponowne wykorzystanie.
3. Książki akademickie publikowane w otwartym dostępie powinny być udostępniane na licencji Creative Commons.
4. Okres embarga na książki akademickie powinien być jak najkrótszy i nie przekraczać 12 miesięcy.
5. Fundatorzy zrzeszeni w cOAlition S powinni wspierać otwarty dostęp do książek przez programy finansowe, modele biznesowe oraz odpowiednie rozwiązania.

[open-access-for-academic-books/](https://www.coalition-s.org/coalition-s-statement-on-open-access-for-academic-books/) [odczyt: 5 marca 2022].

- 9 Zob. *Przewodnik po otwartej nauce*, autorzy: J. Hofmokl, A. Tarkowski, B. Bednarek-Michalska, K. Siewicz, J. Szprot, Warszawa 2009, dostęp: <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/65> [odczyt: 6 marca 2022].

- 10 <https://www.coalition-s.org/coalition-s-statement-on-open-access-for-academic-books/>

- 11 Zob. Zalecenia koalicji w sprawie otwartych książek, dostęp: <https://www.coalition-s.org/coalition-s-statement-on-open-access-for-academic-books/> [odczyt: 5 marca 2022].

Zgodnie z główną zasadą Planu S wszystkie publikacje naukowe opisujące rezultaty badań finansowanych z publicznych oraz prywatnych środków przyznanych przez krajowe, regionalne lub międzynarodowe instytucje wspierające naukę, muszą być publikowane w czasopismach o otwartym dostępie, na otwartych platformach lub też w repozytoriach otwartego dostępu bez embarga czasowego.

Otwarte publikowanie

Wyniki badań naukowych finansowane z grantów członków cOAlitcji muszą być dostępne w otwartych czasopismach, platformach lub repozytoriach według wytycznych dla poszczególnych dziedzin nauki. Gwarantuje to rzetelny proces recenzowania, zgodny ze standardami etycznymi Komitetu Etyki Publikacji COPE¹². Udostępniane dokumenty muszą być oznaczone DOI¹³, numerem identyfikującym cyfrową postać publikacji. Otwarte publikowanie powinno opierać się na licencjach Creative Commons¹⁴. Plan S zaleca stosowanie identyfikatorów ORCID¹⁵ dla wszystkich uczestników procesu publikacji oraz deponowanie treści w odpowiednim systemie służącym długotrwałej archiwizacji, takim, jak np. CLOCKSS¹⁶.

Zalecane repozytoria dla otwartych publikacji

1. Czasopismo, w którym publikowane są wyniki badań

- 12 COPE, Committee on Publication Ethics, dostęp: <https://publicationethics.org/> [odczyt: 9 marca 2022].

- 13 DOI, Digital Object Identifier – numer identyfikacyjny dokumentów cyfrowych, który zapewnia do nich trwały dostęp w Internecie, niezależnie od wiodącego do nich adresu URL. Przyznawany od 1998 r. przez International DOI Foundation za pośrednictwem 10 agencji rejestrujących, m.in. Crossref.

- 14 Zob. K. Siewicz, *Otwarty dostęp do publikacji naukowych: kwestie prawne*, Warszawa 2012, dostęp: https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/335/K_Siewicz_Otwarty_dostep_do_publicacji_naukowych.pdf?sequence=4 [odczyt 5 marca 2022]

- 15 ORCID, Open Researcher and Contributor ID – identyfikator badaczy stosowany w komunikacji naukowej.

- 16 Controlled LOCKSS – inicjatywa, której celem jest tworzenie bezpiecznego środowiska do przechowywania publikacji naukowych na wypadek zagrożeń technologicznych, ekologicznych, ekonomicznych lub politycznych.

powinno być zarejestrowane w katalogu czasopism o otwartym dostępie DOAJ¹⁷. Możliwości archiwizacji w repozytorium określa polityka wydawcy dostępna w SherpaRomeo¹⁸. Zgodność czasopism naukowych z Planem S można sprawdzić za pomocą narzędzia Journal Checker Tool, które udostępnia cOAlition S¹⁹.

2. Dane badawcze można umieszczać w repozytorium Zenodo²⁰, RepOD²¹ lub repozytoriach dziedzinowych, które można wyszukać w rejestrze repozytoriów danych badawczych re3data.org²². Publikowanie danych badawczych musi być zgodne z planem zarządzania danymi badawczymi i zasadami FAIR²³.

3. Monografie naukowe mają swoje repozytorium otwartych książek DOAB²⁴. Dla autorów lub wydawców pomocne będą rekomendacje cOAlitcji S oraz zasoby informacyjne zawierające zestaw narzędzi do otwartego publikowania książek²⁵.

Repozytorium, w którym autor zamierza zdeponować pracę powinno być zarejestrowane w katalogu repozytoriów otwartego dostępu OpenDOAR²⁶,

Otwarte publikowanie to podstawa rozwoju otwartej nauki.

- 17 DOAJ, Directory of Open Access Journals – międzynarodowy katalog 17,5 tys. otwartych, recenzowanych czasopism naukowych ze 130 krajów, 8 mln artykułów, dostęp: <https://doaj.org/> [odczyt: 10 marca 2022].

- 18 Sherpa/RoMEO serwis rejestrujący polityki wydawców w zakresie praw autorskich i samodzielnej archiwizacji w repozytoriach, przechowuje informacje o wzorach umów wydawniczych.

- 19 Journal Checker Tool, dostęp: <https://journalcheckertool.org/> [odczyt: 10 marca 2022].

- 20 Zenodo - repozytorium zawierające 2,4 mln otwartych danych badawczych z różnych obszarów wiedzy, dostęp: <https://zenodo.org/search?page=1&size=20> [odczyt 11 marca 2022].

- 21 RepOD, Repozytorium Otwartych Danych ICM, dostęp: <https://repod.icm.edu.pl/> [odczyt 1 marca 2022].

- 22 re3data.org, Registry of Research Data Repositories, dostęp: <https://www.re3data.org/> [odczyt 1 marca 2022].

- 23 Zob. Selekcja i przygotowanie danych badawczych do udostępniania”, oprac. W. Fenrich, Warszawa, 2019. s. 9-18, dostęp: <https://drodb.icm.edu.pl/wp-content/uploads/2019/10/Selekcja-i-przygotowanie-danych-badawczych-do-udost%C4%99pnienia.pdf> [odczyt: 10 marca 2022].

- 24 DOAB, Directory of Open Access Books – międzynarodowy katalog 50 tys. recenzowanych książek naukowych otwartego dostępu, dostęp: <https://doabooks.org/> [odczyt 10 marca 2022].

- 25 OAPEN, Open Access Books Toolkit - zestaw narzędzi dotyczący tematyki otwartego publikowania książek, dostęp: <https://oabooks-toolkit.org/> [odczyt 10 marca 2022].

- 26 DOAR Directory of Open Access Repositories – międzynarodowy katalog repozytoriów otwartego dostępu, dostęp: <https://v2.sherpa.ac.uk/opensoar/> [odczyt 1 marca 2022].